

УДК 347.1

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Оксана ГУЙВАН,

здобувач кафедри цивільного права і процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена актуальним питанням правового регулювання цивільно-правових охоронних відносин у сфері інформаційного обороту. Встановлено, що захист прав на інформацію може опосередковуватися охоронними нормами зобов'язального права, оскільки інформація є товаром і перебуває в матеріальному обороті. З іншого боку, оскільки інформація є об'єктом права власності, відповідальність за посягання на неї врегульована також на рівні охоронних приписів речового права. Проаналізовані доктринальні визначення відповідальності та встановлені її відмінності від загального поняття санкцій.

Ключові слова: захист інформації, цивільна відповідальність, примус.

GROUNDS AND PROCEDURE FOR APPLYING LEGAL LIABILITY FOR INFORMATION OFFENSES

Oksana GUYVAN,

Applicant at the Department of Civil Law and Process
of Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The work is devoted to topical issues of legal regulation of civil-law protection relations in the sphere of information turnover. It is established that the protection of rights to information can be associated with protective norms of the law of obligation, since information is a commodity and is in material turnover. On the other hand, since information is the subject of ownership, responsibility for non-infringement is also regulated at the level of protective rules of corporeal law. The doctrinal definitions of responsibility are analyzed and its difference from the general concept of sanctions is established.

Key words: information protection, civil liability, coercion.

REZUMAT

Lucrarea este dedicată problemelor de actualitate ale reglementării legale a relațiilor de protecție civilă în sfera fluxului de informații. Se stabilește că protecția dreptului la informație poate oposeredkovuvatisya paza dreptul obligațiilor, pentru că informația este o marfă și se află în partea din spate a materialului. Pe de altă parte, din moment ce informația este obiectul dreptului de proprietate, responsabilitatea pentru non-încălcare este de asemenea reglementată la nivelul normelor de protecție a dreptului corporal. Definițiile doctrinare ale responsabilității sunt analizate, diferențele fiind determinate de conceptul general al sancțiunilor.

Cuvinte cheie: protecția informațiilor, răspunderea civilă, coerciția.

Постановка проблеми. Останнім часом значення інформації та її обігу значно зросло. З розвитком інформаційного простору в суспільстві відбувається суттєве розширення відповідних взаємин, а отже, більшає правопорушень у цій сфері. Проте національне законодавство приділяє недостатньо уваги питанням караності таких діянь. Мусимо констатувати факт відсутності комплексного розроблення та втілення в спеціальних правових актах інформаційно-правової відповідальності як правової категорії, тому правопорушники зазвичай не притягуються до відповідальності. Водночас сфера інформаційних правовідносин як у частині їх здійснення, так і охорони вимагає глибокого осмислення, адекватного вибору методів і засобів правового впливу, постійної адаптації та вдосконалення з урахуванням набутої правової практики. Тому юридична відповідальність в інформаційній галузі наразі не може залишатися поза увагою правників – і науковців, і практиків.

Актуальність теми дослідження. Проблематика юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення є складовою частиною системного дослідження питань інформаційної безпеки. Останні стосуються викликів гуманітарного плану, що мають місце у зв'язку з несанкціо-

нованим самовільним доступом, безконтрольним використанням і поширенням персональних даних, недостовірної інформації, що є втручанням у приватне життя; загроз політичного й юридичного характеру щодо збереження комерційної таємниці та конфіденційних даних. Як один з елементів загальної системи покарання за вчинене правопорушення цивільно-правова відповідальність призначена для гарантування встановленого законодавством порядку у сфері матеріальних цивільних відносин шляхом захисту порушених прав та інтересів суб'єктів інформаційних відносин, застосування таких засобів, які спричиняють додаткове матеріальне чи організаційне обтяження правопорушника. Це може бути припинення чи зміна відносин, справедлива майнова компенсація потерпілому внаслідок порушення його інформаційних прав.

Стан дослідження. У наукових працях вивченню питань про сутність правовідносин в інформаційному середовищі, способи і характер порушень інформаційних прав їх учасників та юридичні механізми цивільно-правового захисту, зміст такого захисту, юридичну природу та склад поняття «інформаційне правопорушення», порядок та підстави застосування санкцій присвятили свої праці такі вче-

ні, як: І.О. Безклубий, І.Л. Бачило, В.І. Жуков, О.С. Іоффе, Р.А. Каложний, Т.С. Ківалова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, Є.Є. Перчук, А.І. Поздняков, Г.Г. Почепцов, С.П. Расторгуев, В.О. Тархов, О.О. Тихомиров, В.С. Цимбалюк, Р.Б. Шишка й інші.

Мета та завдання статті. Зазначені роботи переважно стосувалися комплексного змісту права особи на інформацію як одного з нематеріальних благ, тоді як на сучасному етапі дане повноваження набуває набагато ширшого змісту. Воно охоплює і право на доступ до інформаційних ресурсів, і захист даних, і значне коло питань інформаційної безпеки. Метою статті є дослідження концептуальних засад методології цивільно-правової відповідальності й адаптування її до регулювання правового захисту інформаційних прав особи. Це має бути зроблено з урахуванням специфіки інформаційних правовідносин, яка полягає в поєднанні абсолютно-правових і зобов'язальних засад.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання цивільної відповідальності за інформаційні правопорушення, враховуючи різногалузевий і досить широкий характер інформаційних суспільних взаємин, здійснюється різними актами як загального (Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ), Закон України «Про інформацію»), так і спеціального порядку. До спеціальних законів у сфері регулювання інформаційного обігу можна віднести Закон України від 21 січня 1994 р. «Про державну таємницю», Закон України від 13 січня 2011 р. «Про доступ до публічної інформації», Закон України від 1 червня 2010 р. «Про захист персональних даних», Закон України від 5 липня 1994 р. «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» тощо. Окремі питання інформаційного характеру врегульовані в законах і підзаконних актах, що впорядковують відносини в різних сферах суспільних відносин. Так, у ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» вказується, що споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги), а відповідальність продавця за порушення вказаних правил регламентована в ч. 7 цієї статті. До законодавства України про інформацію належать, зокрема, нормативно-правові акти, які опосередковують відносини в окремих галузях, які далеко не завжди мають цивільно-правовий характер, але мають інформаційний складник, що визначає види, форми й засоби надання й отримання інформації, яка забезпечує належне здійснення основних матеріальних взаємин. У цих відносинах інформаційний обмін має не основний, а допоміжний характер, що гарантує результативність і ефективність основних правовідносин.

Стрімкий технічний прогрес в інформаційному середовищі змушує правотворця реагувати адекватно та законодавчо впорядковувати питання інформаційного обігу. Внаслідок цього останнім часом було ухвалено цілу низку підзаконних нормативних актів, які і здійснюють юридичне забезпечення обороту інформації в електронних системах, зокрема із застосуванням комп'ютерних мереж. Також до системи інформаційного законодавства маємо віднести міжнародні договори й угоди, ратифіковані Україною, акти міжнародного права, зокрема Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ст. 10 якої стосується забезпечення права на свободу отримання, використання й обігу інформації.

Отже, більшість нормативно-правових документів, які використовуються для організації інформаційних відносин, не можна визнати такими, що регулюють суто приватноправові відносини, тобто вони як такі є актами цивільного законодавства. З огляду на те, що законодавець

у регулюванні наслідків порушення інформаційних прав особи надає перевагу цивільно-правовим способам (хоча не виключає застосування каральних норм актів інших галузей права), у доктрині домінує думка про необхідність найбільш ретельного дослідження саме цивільного аспекту даної проблематики [1, с. 38]. Вивчаючи елементи приватних по суті відносин, зокрема і з урахуванням переважно цивільно-правових способів формулювання та застосування санкцій за їх порушення, маємо обов'язково враховувати, що на відміну від інших матеріальних цивільних прав, під час інформаційних відносин, хочуть цього учасники відносин, чи ні, завжди наявний публічний інтерес. Іноді він може мати відверті прояви, частіше він прихований за іншими результатами взаємин, але так чи інакше має місце.

Саме наявність публічного елемента в структурі права на інформацію є чинником, який виділяє механізм правового регулювання інформаційних відносин з-поміж інших приватноправових. Отже, на нинішньому етапі розвитку інформаційних відносин і комп'ютерних технологій, які їх забезпечують, можна дійти висновку, що насамперед великим суспільним інтересом обумовленість необхідності у спеціальних правових заходах у даній сфері. Бо правове впорядкування стосується не тільки і не стільки інтересів осіб, причетних до даної галузі суспільних відносин. Питання стосовно збирання, зберігання, оброблення, надання та захисту інформації викликають соціальну потребу їх вирішення. Адже неспроможність держави забезпечити ефективну дію інституту юридичної відповідальності (своєчасно відновити порушені права громадян, примусити державні органи та їх посадових осіб до виконання своїх обов'язків, послідовно, незважаючи на посади, чини і ранги, застосовувати до правопорушників відповідні заходи державного впливу) сьогодні є очевидною [2, с. 343].

Шляхом реалізації охоронної матеріально-правової норми здійснюються заходи юридичної відповідальності та захисту суб'єктивних прав [3, с. 124]. Окремі науковці фактично отожднюють заходи цивільно-правової відповідальності з відповідальністю. Наприклад, М.М. Агарков не розрізняв примусове виконання обов'язку в натурі і відшкодування збитків, вважаючи обидва наслідки відповідальністю боржника: борг і відповідальність є не незалежними один від одного елементами зобов'язання, а лише двома аспектами того самого відношення – відповідальністю [4, с. 44]. Інші дослідники також вважали, що відповідальністю є опосередковане державним примусом виконання обов'язку в результаті будь-якого невиконання зобов'язання [5, с. 89–90]. Фактично, за такої концепції, відповідальність – це примус до виконання охоронно-правового обов'язку, який уже виник.

З таким підходом не погоджувалися інші дослідники. Як зазначав О.С. Іоффе, він має два суттєвих недоліки. По-перше, залишається поза межами розгляду така важлива правова характеристика, як вина особи, що порушила право. Проте загально визнаним є правило, що без вини не настає обов'язок нести відповідальність: сплатити неустойку чи відшкодувати збитки. А по-друге, зі сфери відповідальності виключаються дії самого боржника без втручання юрисдикційних органів, спрямовані на ліквідацію наслідків порушення [6, с. 473–474]. Тому цілком справедливо відділити заходи відповідальності від інших негативних наслідків для порушника: цивільна відповідальність – це не будь-які негативні наслідки для порушника, а лише ті, які покладають на нього нові чи додаткові цивільно-правові обов'язки чи позбавляють суб'єктивних цивільних прав [7, с. 48–49; 8, с. 435]. Ми підтримуємо думку дослідників, які поділяють засоби захисту суб'єктивного права на відповідальність та інші засоби [9, с. 200; 10, с. 64–66].

Охоронні правовідносини не зводяться лише до відповідальності, а охоплюють і інші взаємини, пов'язані із захистом права [11, с. 15]. Так, залежно від змісту відношення та способу захисту порушеного права до зобов'язаної особи, яка порушила умови договору щодо надання інформаційних послуг, у межах охоронного правовідношення може бути пред'явлена вимога про примусове виконання обов'язку (що не є заходом відповідальності) або про сплату неустойки чи відшкодування збитків (тобто застосовано відповідальність). Як бачимо, поряд із відповідальністю наявні й інші невідгідні для порушника наслідки, спрямовані на захист суб'єктивного цивільного права. У цивілістиці їх прийнято називати засобами (мірами) захисту права [12, с. 84–85]. Вони застосовуються до правопорушника незалежно від його вини і відновлюють майнове становище особи або припиняють неправову дію. Відповідальність завжди пов'язана з додатковим обтяженням порушника, а за інших способів захисту права таких обтяжень немає [13, с. 271]. Отже, на відміну від адміністративних чи кримінальних правовідносин, захист порушених цивільних прав відбувається не тільки шляхом застосування заходів відповідальності.

Так, не можна ототожнювати реальне виконання охоронного зобов'язання (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦКУ) шляхом застосування державного примусу з відповідальністю. Відшкодування ж нанесених порушенням збитків і сплата неустойки є класичними видами цивільно-правової відповідальності. Водночас позивач вправі звернутися до суду з вимогами про застосування цих обох санкцій до відповідача. Сплата неустойки та відшкодування збитків не звільняє зобов'язану особу від виконання зобов'язання в натурі [14, с. 285]. Реальне виконання спрямоване на виконання тієї дії, що передбачена змістом зобов'язання, тоді як відповідальність спрямована на виконання додаткового обов'язку, який виник внаслідок правопорушення [15, с. 445]. Відповідальність та інші види захисту прав відрізняються між собою також з огляду на принцип вини. Зокрема, відповідальність, за загальним правилом, настає лише за вини дії особи, тоді як інші цивільно-правові санкції застосовуються, виходячи із принципу спричинення.

Отже, відповідальність є більш вузьким поняттям порівняно із засобами правового захисту [16, с. 192]. Так само співвідносяться і поняття «відповідальність» і «санкція». Санкція як засіб правового захисту – це міра майнових чи інших невідгідних для особи наслідків у разі правопорушення [17, с. 13; 18, с. 189–190]. Отже, санкціями є будь-які негативні наслідки, що можуть настати в результаті державного примусу. Загальний невичерпний їх перелік визначається положеннями ст. 16 ЦКУ. Також до санкцій належать і такі заходи, що напяму не впливають на майновий стан порушника та потерпілого, проте мають забезпечувальне значення та спрямовані на попередження порушення в майбутньому чи припинення відношення [19, с. 29–30]. Це, наприклад, такі оперативні заходи впливу, як переведення неналежного боржника на попередню оплату, відмова від прийняття простроченого виконання, відмова від договору тощо. І саме можливість застосування санкцій забезпечується належно та своєчасне здійснення суб'єктивного цивільного права та виконання кореспондуючого йому юридичного обов'язку.

Водночас цивільна відповідальність являє собою різновид санкцій і є впливом на правопорушника шляхом позбавлення його певних майнових прав чи покладення на нього додаткових майнових обов'язків [17, с. 9]. Наприклад, коли продавець не надасть інформацію (не попередить) покупця про наявні права третіх осіб на товар, який продається, останній вправі відмовитися від договору або вимагати зменшення ціни (ст. 659 ЦКУ). Отже, настає цивільно-правова відповідальність, що полягає в зменшенні доходів неналежного контрагента. Найбільш яскравим прикладом додаткового обтяження як міри відповідальності є обов'язок відшкодувати завдані збитки чи шкоду. Скажімо, він настає, якщо внаслідок

оприлюднення недостовірної інформації було завдано шкоди репутації суб'єкта підприємництва. Розмір відповідальності винної особи в такому разі визначається величиною збитків. Засоби відповідальності проявляються в наслідках порушення наявного зобов'язання (договірна відповідальність) або в наслідках самого правопорушення, які породжують нове зобов'язання (деліктна відповідальність). Водночас заходи захисту суб'єктивного права, зокрема і юридична відповідальність, мають бути економічно обґрунтованими [20, с. 5].

Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин проявляється у двох іпостасях. По-перше, це товар, тож реалізація інформаційних прав і відповідних обов'язків, а отже, і правопорушення може здійснюватися у сфері зобов'язального правового регулювання, включаючи і договірний юридичний інструментарій. Отже, цілком прийнятним заходом відповідальності є стягнення пені за невиконання певного обов'язку з надання відомостей, якщо це передбачено в договорі. Також, коли договір про надання інформаційних послуг має дефекти, вказані в ст. 218–236 ЦКУ (наприклад, він суперечить закону чи моральним засадам суспільства, є фактивним тощо), він може бути визнаний недійсним. По-друге, інформація віднесена законом до різновиду особистих немайнових прав. Отже, вона має приватний характер і є об'єктом права власності. У такому разі право на інформацію є абсолютним і підлягає захисту із застосуванням правових механізмів, притаманних як нематеріальним благам, так і абсолютним речовим правам (праву власності).

Ці механізми мають певні особливості щодо їх застосування в частині захисту прав. Скажімо, усіяке абсолютне матеріальне право передбачає можливість управненого суб'єкта вільно на свій розсуд володіти, користуватися та розпоряджатися об'єктом. Водночас обов'язком невизначеного числа інших осіб буде діяння пасивного характеру, яке полягатиме в утриманні від дій, що порушують право. Саме в такий спосіб взаємодії управненої та зобов'язаних осіб і проявляється особливість абсолютних матеріальних відносин. Право людини на інформацію теж має абсолютний характер, і йому обов'язково кореспондує обов'язок усіх інших суб'єктів цивільного права не перешкоджати здійсненню права. Але порушення абсолютних регулятивних взаємин спричиняє появу зобов'язального охоронного відношення, в якому домагана вже буде спрямоване не на невизначене коло осіб, а на конкретного порушника. Інакше кажучи, охоронні вимоги щодо припинення порушення, компенсації шкоди тощо будуть адресуватися конкретній особі. Отже, з порушення, спрямованого на нематеріальне благо особи – інформацію, виникає охоронне правовідношення, наприклад, щодо відшкодування матеріальної чи моральної шкоди. Тому теза про можливість виникнення інформаційного відношення лише після його порушення є помилковою. Цивільне правовідношення абсолютного змісту існувало і раніше в регулятивному (непорушеному) стані від моменту виникнення суб'єктивного права на інформацію (створення її, отримання за договором тощо).

У науковій літературі жваво обговорюється так звана концепція примусу, за якою обов'язковим проявом відповідальності є примусові заходи. По-різному оцінюється значення примусу як у площині його безпосереднього застосування, так і щодо його фактичного нормативного закріплення як правової можливості. Одні науковці висловлюють критику щодо можливості охоплення поняттям санкції добровільного здійснення простроченого обов'язку [21, с. 33]. Інші переконані, що більший ефект забезпечує сама можливість застосування примусу, бо це дисциплінує учасників відносин і створює передумови для добровільного виконання охоронних обов'язків, наприклад, відшкодування збитків [22, с. 13]. Вважаємо останню концепцію більш виваженою та правильною.

До складу охоронного правовідношення незалежно від того, реалізується воно за допомогою юрисдикційного орга-

ну чи самостійно правоволодільцем, входять засоби примусового впливу – санкції [3, с. 108]. Заходи захисту та відповідальність як різновиди цивільно-правової санкції можуть зазвичай здійснюватися як із допомогою юрисдикційного органу, так і позасудовим порядком. Прикладом останнього є добровільне виконання боржником порушеного обов'язку або відшкодування ним збитків. Більшість цивільно-правових санкцій сконструйовані в законі як обов'язок правопорушника вчинити певні відновлювальні чи компенсаторні дії, що зумовлено їхньою спрямованістю та майновим характером [23, с. 13]. Тому до змісту охоронного правовідношення, яке виникає після порушення регулятивного права, входить обов'язок боржника зазнавати негативні для нього наслідки правопорушення. Такий обов'язок існує від самого моменту порушення незалежно від того, пред'явив відповідну вимогу управлений суб'єкт чи ні. Тому було б зовсім неправильним пов'язувати захист порушеного права лише із застосуванням державного примусу [24, с. 49–50]. Примус – це процесуальний спосіб впливу, з реалізацією якого досягається мета відновлення порушеного права, припинення неправомірних дій чи інший позитивний ефект [25, с. 10]. Якщо охоронно-правовий обов'язок буде виконано добровільно, необхідність у примусі не виникає. Однак матеріально-правовий результат буде таким же. Якщо ж добровільне здійснення охоронно-правового зобов'язального відношення, що виникло внаслідок порушення суб'єктивного матеріального права, не відбудеться, постає питання про застосування до боржника певних засобів впливу.

Отже, можемо дійти певних **висновків**. Захист порушених суб'єктивних прав особи у сфері інформаційних відносин у цивільно-правовому порядку здійснюється шляхом застосування санкцій, передбачених як ст. 16 ЦКУ, так і іншими охоронними нормами зобов'язального та речового права. Це особливо проявляється під час охорони та захисту такого специфічного об'єкта, як інформація. Окремі елементи захисту, як-от відповідальність, інші засоби правового захисту мають різні підстави застосування, неоднаковий зміст і способи впливу. Можливість забезпечення державного примусу, що здійснюється правозастосовним органом, ніяк не заперечує наявності інших засобів захисту порушеного чи оспорюваного права. Суспільні інтереси не створюють необхідності в будь-якому разі цивільного правопорушення обов'язково звертатися до органів, наділених юрисдикційними повноваженнями. Держава може надати можливість реалізації права самому носієві, встановивши відповідні межі належних дій, або забезпечує умови добровільного виконання боржником охоронно-правового обов'язку.

Список використаної літератури:

1. Тихомиров О.О. Цивільно-правова відповідальність за інформаційні правопорушення: загальнотеоретичні аспекти. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 2. С. 37–40.
2. Безклубий І.А., Бобровник С.В., Гриценко І.С. та ін. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / за заг. ред. І.А. Безклубого. К.: Грамота, 2014. С. 343. 448 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. 2. Свердловск: Свердл. юрид. институт, 1973. С.124. 401 с.
4. Агарков М.М. Обязательства по советскому гражданскому праву. Ученые труды ВИАЮ. М.: Изд-во НКЮ СССР, 1940. Вып. 3. С. 44. 192 с.
5. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность: очерк теории. М.: Юридическая литература, 1976. С. 89–90. 214 с.
6. Иоффе О.С. Гражданское право. Избранные труды. М.: Статут, 2000. С. 473–474. 777 с.
7. Матвеев Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности. М.: Юрид. лит., 1970. С. 45–53. 312 с.

8. Підприємницьке право України: підручник / за ред. Р.Б. Шишки. Харків: Вид-во Університету внутр. справ «Еспада», 2000. С. 435. 480 с.

9. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право. К.: АСК, 2001. С. 200. 829 с.

10. Примак В.Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: монографія. К.: Юрінком-Інтер, 2007. С. 64–66. 432 с.

11. Орлова Е.А., Носов В.А. Охранительные гражданско-правовые нормы и правоотношения. Материально-правовые и процессуальные проблемы защиты субъективных прав: межвузовский тематический сборник. Ярославль: Яросл. гос. университет, 1983. С. 10–18.

12. Цивільне право України: академічний курс: підручник: у 2-х томах / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Т. 1: Загальна частина. К.: Ін Юре, 2003. С. 83–85. 520 с.

13. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатесвої, В.Л. Яроцького. К., 2004. Т. 1. С. 271. 480 с.

14. Ніколаєва Л.В., Старцев О.В., Пальчук П.М., Іваненко Л.М. Підприємницьке право: навч. посібн. К.: Істина, 2001. 480 с.

15. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник. Вип. 2, переоб. і допов. К.: Істина, 2007. С. 445. 816 с.

16. Малєин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР [Текст] /Н.С.Малєин - М.: Юридическая литература, 1981, С. 192 (216 с.),

17. Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве. Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав. Свердловск, 1973. Вып. 27. С. 5–16.

18. Цивільне право України: курс лекцій: у 6-ти томах. Т. V. Кн. 1 / за ред. Р.Б. Шишки. Харків: Еспада, 2005. С. 190–101. 224 с.

19. Васильєв В.В., Качанова В.А., Клеандров М.И. Оперативные санкции в народном хозяйстве: учебное пособие. Куйбишев: Куйб. гос. ун-т, 1985. С. 29–30. 55 с.

20. Бутнев В.В. Юридическая ответственность и правовое государство. Юридическая ответственность: общие проблемы и отраслевые особенности. Дальневосточный государственный университет. Тезисы докладов межвузовской конференции молодых ученых-юристов. Владивосток: ДВГУ, 1990. С. 4–5.

21. Братусь С.Н. Спорные вопросы теории юридической ответственности. Советское государство и право. 1973. № 4. С. 27–35.

22. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1973. 456 с.

23. Жилинский Ю.С. Санкция советского гражданского права: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. К., 1966. С. 13. 18 с.

24. Курьлев С.В. Санкция как элемент правовой нормы. Советское государство и право. 1964. № 8. С. 47–55.

25. Стоякин Г.Я. Меры защиты в советском гражданском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1973. С. 10. 17 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Гуйван Оксана Петрівна – здобувач кафедри цивільного права і процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Guyvan Oksana Petrivna – Applicant at the Department of Civil Law and Process of Kharkiv National University of Internal Affairs

lawjur01@rambler.ru